

Ismeretlen Jézus-igék

Bevezetés

Ebben a tanulmányban „agraphon”-okat mutatunk be, azaz néhányat Jézus le nem írt mondásai, tanításai közül, pontosabban nem a kánoni evangéliumokban leírt szavai ezek, hanem olyanok, amelyeket a legkülönbözőbb iratokban találunk meg: az Újszövetség egyéb írásaiban, az Újszövetség egyes régi kézírataiban, kora keresztény írók műveiben, papiruszokon. Ezek a jézusi mondások szinte kivétel nélkül számunkra elveszett, vagy csak töredékesen fennmaradt, és több-kevesebb joggal „eretnek” jelzővel ellátott evangéliumokból származnak.

Ezeknek az elszórtan található Jézus-igéknek az a jelentőségük az evangéliumkutatás szempontjából, hogy

a) többségükben egyértelműen palesztinai viszonyokra utalnak,

b) Jézus ígéhirdetésének keresztmetszetét adják,

c) kiemelik evangéliumaink egyedülálló értékét, vagyis aki meg akarja ismerni Jézus üzenetét és életét, az voltaképpen a négy kánoni evangéliumban találja meg! „Az Úr elszórt szavai” („logionok”) csak értékes kiegészítések, mindazonáltal különösen a Héberok evangéliumának elveszése fájdalmas.

A hatalmas anyagot a 20. század egyik legnagyobb exegétája, a protestáns **Joachim Jeremias** (1900-1979) a modern szentírástudomány eszközeivel rostálta meg, és végül 21 Jézus-igét tartott meg történetileg hiteles mondatként. Ezek a szentírástudós szemével nézve egyenrangúak a négy evangéliumban Jézus ajkára adott mondatokkal, sőt nemegyszer hitelesebbek azoknál. E 21-ből most 12-öt közlünk, a *J. Jeremias* által adott magyarázatokkal (Unbekannte Jesusworte, Zürich 1948).

(Aki további *agraphon*okkal szeretne megismerkedni, annak jó szívvel ajánlhatjuk P. Gábor Mózes *Minden Jézusról* című könyvét: Kairosz Kiadó, Budapest 2002.)

Történet a gazdag ifjúról

A gazdag ifjú közismert történetét (Márk 10,17-22) a *Héberok evangéliuma* a következőképpen tartalmazza:

„Azt mondta neki egy másik gazdag: Mester, mi jót tegyek, hogy éljek? Jézus ezt válaszolta neki: *Ember, tedd a törvényt és a prófétákat!* Ő így válaszolt: Megtettem. Erre ő azt mondta neki: *Menj, add el mindenedet, amid csak van, oszd szét a szegények között, és jöjj, kövess engem!* Erre azonban a gazdag elkezdte vakarni a fejét, és egyáltalán nem tetszett neki a dolog. És az Úr így szólt: *Hogyan mondhatod: Mindent megtettem, ami a törvényben és a prófétáknál áll? – holott a törvényben írva van: Szeresd felebarátodat, mint önmagadat! És lásd! Sok testvéredet, Ábrahám fiait ellepi a mocsok, éhen halnak, a te házad meg tele van javakkal, és azokból semmi sem megy ki az ő számukra!* És tanítványához, Simonhoz fordult, aki mellette ült, és azt mondta: *Simon, Jóna fia, könnyebb a tevének átmenni a tűfokán, mint a gazdagnak bemenni a mennyek országába.*”

Az ember, aki szombaton dolgozott

A szombati kalászszedés történetének (Lukács 6,1-5) végén a *D kódexben* az 5. vers szövege helyett az alábbi rövid történet áll:

„Ugyanazon a napon látta, hogy egy férfi szombaton dolgozik. Ekkor így szólt hozzá: *Ember! Ha tudod, mit csinálsz, boldog vagy! Ha azonban nem tudod, átkozott vagy, és a törvény áthágója.*”

Történetünk Jézus gondolkodásmódjának azt az oldalát mutatja meg, amely az evangéliumokban nem található meg: azt az alpmagatartását, amely az evangéliumokban leírt szombat-konfliktusok mögött áll, vagyis az ünnep valódi megszentelésének szándékát. Mondásának értelme a következő: *Ember, ha azért töröd meg a szombatot, hogy valakin segíts (és ennek érdekében például terhet cipelsz), azaz ha tudod, hogy Isten gyermekei számára a szeretet parancsa fölötté áll a törvény minden parancsának, akkor boldog vagy! De ha arcátlanságból és léhaságból cselekszel, ha azt hiszed, megengedem tanítványaimnak, hogy az ünnepet megszenteltelentsék és a szent rendet fölborítsák, akkor „átkozott vagy, és a törvény áthágója”.*

Jézus követésének komolyságáról

Origenész írja egyik szövegmagyarázatában (In Jeremiam homiliae / Magyarázatok Jeremiás könyvéhez, XX, 3):

„Valahol az Üdvözítő szavaként olvastam: *Aki hozzám közel van, a tűzhöz van közel; aki tőlem távol van, az Országtól van távol.*”

A mondás tartalmából visszakövetkeztethetünk: olyan valakinek szólhatott, aki lelkesen Jézus követésére jelentkezett (vö. Lk 9,57). De Jézus igen józan: Megfontoltad, mit akarsz? Az én közelségem a tűz közelsége!

Mit érthetett a tűzön? Amint a két mondat párhuzamossága („parallelizmusa”) mutatja: az „eszkatologikus” tüzet, a megpróbáltatások, a szorongattatás, a szenvedés tüzet (vö. Mk 9,49 – 1Pét 1,7; Jel 3,18). Ezt mindenkinek tudatosítania kell, aki Jézushoz csatlakozik. Jézus közelsége veszélyes! Jézus nem szerencsét és örömet ígér, hanem a szorongatás hőségét, a szenvedés olvasztótégelyét. Jézus nyomában a tanítványság a tűzön keresztül vezető út: kereszthordozás, Jézus követése a *Via dolorosán* (vö. még Lk 9,58).

„Ez megrettent téged? Inkább visszafordulnál? Akkor tudd meg azt is: Aki tőlem távol van, az Országtól van távol” (vö. Mk 12,34)! Aki visszautasítja a tanítványságot, kizárja magát Isten Országából! Hiszen a tűz csak átmenet – Isten dicsőségébe!

Mindenkinek keresztül kell mennie a kísértésen

A keresztségről szóló írásának (De baptismo) 20. fejezetében *Tertullianus* azt mondja:

„Virrasszatok és imádkozzatok azért, mondta ő, hogy kísértésbe ne essetek (Mt 26,41). És én azt hiszem, azért érte őket kísértés, mert elaludtak, úgyhogy elhagyták az Urat, amikor letartóztatták őt, és az, aki kitartott mellette, és a kardot használta, szintén háromszor megtagadta. Mert ez a szó is elhangzott előtte: *Senki sem juthat a mennyek országába, aki nem ment keresztül a kísértésen.*”

Tartalmilag ugyanarról van szó, mint az előző mondásban. Nincs más út Isten Országába, csak a tűzön keresztül. Az ígélet nem a kísértésmentességre vonatkozik, csak a próba megállására.

A „kísértés” szó értelmére egyértelműen fényt vet egy korabeli reggeli és esti imádság (*Berakhot* – a rabbinikus irodalom kezdetét jelentő *Misna* első könyve –, 60b): „Ne vígy engem a bűn kezébe, és ne a vétek kezébe, és ne a kísértés kezébe, és ne a megvetés kezébe!” Az imádkozó tehát azt kéri, hogy ne kerüljön a bűn, a vétek, a kísértés, a megvetés „kezébe”, területére, azaz *hatalmába!* Kérése nem annyira az, hogy megóvassék a kísértéstől, hanem hogy segítséget kapjon a próba megállásához.

Ugyanez a Miatyánk 6. kérésének az értelme. Ez rögtön világgossá válik, mihelyt felismerjük, hogy a 7. kéréssel egységet alkot. A negatív kérést: „Ne vígy minket a kísértésbe”, a pozitív magyarázza meg: „Hanem ragadj ki minket a gonosz hatalmából (hatalmi területéről)!” Tehát itt sem a kísértéstől megóvásról van szó, hanem a kísértés legyőzésére nyújtandó segítségéről. Ugyanez a Márk 14,38 értelme is.

Jézus panasza

A 2. számú *Oxyrhynchosi papyrusztörödéken* ez áll:

„Jézus mondja: *Felléptem a világban, / és megjelentem nekik testben, / és úgy találtam, mind teleitták magukat, / és nem találtam köztük senkit, aki szomjas lett volna. / És lelkem fáradozik az emberek fiaiert, / mivel szívükben vakok, és nem látnak.*”

Az 1-4. megállapítás alapján az ítélet szavát, a munka hiábavalóságának megállapítását vagy legalábbis bűnbánatra felszólítást várnánk; ehelyett más jön: a részvét szava, amelyben Jézus türelme nyilvánul meg.

Meg nem értve!

A *Péter cselekedetei* 10. fejezetében ez áll:

„Halottam, hogy ezt is mondta: *Akik velem vannak, nem értettek meg engem.*”

Jézus legnagyobb fájdalma, hogy nem értették meg őt azok, akik a legközelebb álltak hozzá.

Isten országának élettörvénye

Az *Apostolok cselekedetei* 20,35-ben, az efezusi vezetőkkel Milétozban folytatott beszélgetés végén idézi Pál Jézust:

„*Adni boldogság, venni nem.*”

Az megszokott fordítás: „Nagyobb boldogság adni, mint venni [sok helyütt: kapni]”, nem kielégítő. Eszerint csak fokozati különbség lenne. Valóban az lenne Jézus véleménye, hogy venni is boldogság? A görög *mallon é* (= *inkább, mint*) mögött a kizáró értelmű *arám min* áll, ezért a helyes fordítás az ApCsel 4,19-ben: „Ítéljétek meg, helyes-e Isten előtt, ha rátok hallgatunk Isten helyett”, az ApCsel 5,29-ben „Istennek kell engedelmessé válni, nem embereknek”, itt pedig: „Adni boldogság, venni nem”. Tehát nem fokozatokról van szó, hanem vagy-vagyról! Kényszerítő igazolást találunk a Didakhében (1,5): „Boldog, aki ad... Jaj annak, aki vesz!”

Az eszkatalogikus csengésű „boldogság” (akárcsak a Hegyi Beszédben) azt jelenti, hogy az illető részese az üdvösségnek, Isten új világának, az istengyermekségnek.

Jézus útmutatást ad tanítványainak életvezetésükre vonatkozóan. De nem azt mondja: „Adj!”, hanem: „Boldog, aki ad!” Az ószövetségi „törvény” helyére Isten új világában a „boldog” szó lép!... Az adni tudás az istengyermekség bizonyítéka.

Az ellentétes („antitetikus”) kifejezőmód jellemző Jézusra. Itt, mint oly gyakran (pl. Lk 6,32-36; 14,12-14; Mt 6,2-4) az önzetlen, illetve a saját haszonra törő cselekvést

állítja szembe (mert „venni” nem annyit jelent, mint „kapni, elfogadni”, hanem „megszerezni, megkaparintani”!). Ez a szembeállítás Márk 10,45-ben a legkifejezőbb: „Az Emberfia nem azért jött, hogy neki szolgáljanak, hanem hogy ő szolgáljon...” Ő, az Emberfia az ösképe azoknak, akik nem a szerzésre törekzenek, hanem az adásra!

Jellemző Jézusra e mondás tömörsége: Adni, nem szerezni! Más szavakkal: Az üdvösség élettörvénye a legyőzött önzés. Vagy egész egyszerűen: a szeretet.

Az igazi testvériség

Jeromos említi az Efezusi levélhez írott magyarázatában, hogy a *Héberok evangéliumában* ezt a tanítványokhoz intézett mondást találta (5,3-4):

„*És csak akkor legyetek vidámak, ha szeretettel néztek testvéreitekre!*”

A mondat elején álló „és” azt mutatja, hogy ez a mondás egy a tanítványokhoz intézett, számunkra ismeretlen beszéd végén állt.

A „testvér” értelme, mint a legrégebbi Jézus-hagyományban túlnyomórészt, egészen általános: a honfitársakat jelöli, nem korlátozható tehát a tanítványokra, hanem – akárcsak Mt 5,22 és 18,15 esetében – 3Móz 19,17 áll mögötte: „Ne táplálj haragot szívedben testvéred ellen, hanem nyíltan vond kérdőre honfitársadat!”

Ez a mondás tehát teljesen megfelel annak, amit Jézus az evangéliumokban mond a honfitársakkal szembeni testvéri érzületről, amit tanítványaitól is elvár.

Máté 5,22 és 5,23-24, valamint Márk 11,25 figyelembevételével azt mondhatjuk: Jézus tanítványai számára semmi ok nincs öröme addig, amíg nem tudnak „szeretettel nézni” testvéreikre, azaz amíg szívüket szeretetlen, vagy pláne haraggal teli gondolatok mozgatják. Sőt, a tanítványság komolyan vételének próbaköve, hogy szívük „csak akkor” képes-e zavartalan öröme, ha mindent eltávolítottak, ami testvéreiktől elválasztotta őket.

Gyakorolj elnézést!

Jeromos a következő szakaszt találta a *Héberok evangéliumában* (idézi: *Adversus Pelagium / Pelagius* ellen, III, 2):

„*Ha – mondta ő – testvéred szóval vétkezett, és elégteltelt adott neked, fogadd vissza őt (= bocsáss meg neki) naponta hétszer. Simon, az ő tanítványa így szólt hozzá: Naponta hétszer? Az Úr felelt és így szólt hozzá: Sőt azt mondom neked: hetvenszer hétszer! Hiszen még a próféták száját is hagyta el bűnös beszéd a szent Lélekkel történt felkenésük után.*”

Máté 18,21-22-vel és Lukács 17,3-4-gyel szemben két sajátossága van az itteni megfogalmazásnak: 1. A bűn a szóbeli bűnökre korlátozódik. 2. A megbocsátás követelményének figyelemre méltó megokolása a próféták szóbeli bűneire történő utalás.

Ugyanannak a bűnnek egyetlen napon történő sűrű ismétlődése amellel szól, hogy Péter kérdése eleve ismétlődő sértést feltételez. Ezt erősíti meg az a tény is, hogy a szidalmak, átkok stb. könnyelmű használata éppen a keleti ember jellemzője.

A záró mondat nem megokolás akar lenni, hanem csupán a tanítványt akarja megértő magatartáshoz segíteni: Ha bosszankodol testvéred miatt, aki már megint megsértett téged, gondoldj arra, milyen könnyen esik az ember a nyelv bűneibe! Ha maguk Isten szent követői – Isten Lelkétől felkentek is – áldozatai lettek e bűnöknek, hogy veheted olyan tragikusan, ha ugyanez egyszerű embertársaddal történik meg?

Teljes bizalom!

Az erősen sérült 1224. számú *Oxyrhynchoszi papiruszon* többek között az alábbi, három tagmondatból álló részlet található az ellenségről és a távol állókról:

„És imádkoztatok [ellen]ségeitekért,
mert aki nincs [ellene]tek, veletek van,
[és aki ma] távol áll, holnap [közel] lesz [hozzátok]!”

Ugyanaz az erős bizalom hatja át ezt a mondatot, mint az ún. kontraszt-példabeszédek (Mk 4,30-32: mustármag, Mt 13,33: kovász; Mk 4,26-29: „magától nővő” vetés, Mk 4,3-9: magvető). E bizalom titka az, hogy Jézus komolyan veszi Istent! Mindenre képesnek tartja mennyei Atyját. Bízik Isten ígéréiben: „Megteremttem ajkaikon a (hála) gyümölcsét, és (megteremttem) az üdvösséget, igen, üdvösséget a távoliaknak és a közelieknek, mondja az Úr” (Izajás 57,19).

Erre a bizalomra akarja megtanítani Jézus a tanítványait. Meg akarja erősíteni őket, hogy az ellenségesség és közömbösség el ne bántortalanítsa őket. Együttal a helyes belső magatartást is megmutatja az ellenségekkel és a távol állókkal kapcsolatban: a mai ellenségekben lássák meg a holnapi tanítványokat!

Az imádságról

Alexandriai Kelemen idézi (Sztrómateisz / Szönyegek, I, 24, 158) a következő mondást: „Kérjétek magatoknak a nagyot, s akkor Isten hozzárajka majd nektek a kicsit (is).”

Ez a mondás szoros rokonságban van Máté 6,33-mal. Jézus itt is, mint mindig, arra szólítja fel tanítványait, hogy Isten országát, Isten dicsőségét, Isten parancsait tegyék életük uralkodó hatalmává, és ne saját kívánságaikat, saját jólétüket, saját énjüket. Ezt az alaptételt itt az imádságra alkalmazza. Az imádságra is érvényes – mondja –, hogy a nagynak kell középpontban állnia, nem a kicsinek; Isten országának és dicsőségének, nem az egyéni gondoknak és pillanatnyi szükségleteknek – ahogyan a Miatyánkban is arra tanítja övéit, hogy imádságuk Isten nevének megszentelésére, Isten országára és Isten akaratára irányuljon, valamint a messiási kor három nagy üdvadományára: az üdvösség korának kenyerére, a vétkek eltörlésére és a kísértésből való kimentésre. (A Miatyánk Máté-féle megfogalmazása arámra visszafordítva hat kettős sorból áll.) Nem mintha Jézus tanítványai nem helyezhetnék az Atya kezébe apró szükségüket! De nem kényszerülnek rá arra, hogy imádságukon a hétköznapi gondok uralkodjanak, mert tudják: A kicsit Isten magától hozzáadja!

Intés szellemi jőzanságra

„Legyetek ügyes [= rátermett, jó] pénzváltók!”

Ezt a rövid szóképet különösen szerette az ősegyház. Nem kevesebb, mint 37 idézetben és 20 utalásban találkozunk vele, többek között Órigenész, Alexandriai Kelemen, Jeromos, Cassianus műveiben. Hogy mégis feledésbe merült, annak az az oka, hogy olyan foglalkozásról szól, amelyet a modern nyugat ebben a formában nem ismer.

Jézus szívesen fogalmazza meg a maga üdvözítői feladatát bizonyos foglalkozások képével (pásztor, orvos, építőmester), s így a tanítványok feladatát és a feladat ellátásának módját is (aratómunkások: Mt 9,37; pásztorok: Mt 10,6; 18,12-14); halászok: Mk 1,17; intézők: Mt 16,19a; 13,52, bírák: Mt 18,18; 16,19b [az oldás és kötés a bírák hatalma]; kereskedők: Mt 13,45). Ebbe a sorba tartozik a

pénzváltó is. A *trapedzítész* az evangéliumokban csak egyszer kerül elő, Máté 25,27-ben. A pénzváltó itt bankárt jelent. Erre utalna a mondás is? „Legyetek jó bankárok! Kamatoztassátok, amit rátok bízta!” Nem. Az ősegyház egybehangzó felfogása más volt.

Kiderül ez az Alexandriai Kelemen által megőrzött variánsból is: „Legyetek ügyes pénzváltók, akik egyes [pénzeiket] visszautasítanak, a jót viszont megtartják!” Az összehasonlítás alapja (*tertium comparationis*) tehát az érmék megkülönböztetése, a valódi és használatban lévő megkülönböztetése a hamisítottaktól és használaton (érvényen) kívül helyezettektől.

A jeruzsálemi piaci életet kell elevenen magunk elé képelnünk: a világ minden tájáról áradnak a zarándokok, akik a legkülönfélébb pénzekkel fizetnek; a templomtéren, a pogányok udvarában folyik a pénzváltás, ott ülnek asztalaik mögött a pénzváltók (vö. Mk 11,15; Mt 21,12; Jn 2,14-15). Mármost mi az „ügyes”, tapasztalt pénzváltó ismertetőjege? Az éles tekintet. Minden numizmatikus tudja, milyen nehéz meghatározni az átlagos antik érmét, amelyek gyakran a felismerhetetlenségig elkoptak. A tapasztalt pénzváltó első pillantásra felismeri, milyen pénzermével van dolga, rögtön látja, ha azt már kivonták a forgalomból, vagy éppen meghamisították. Hamis pénzt nem fogad el, nem engedi becsapni magát. (Vö. 1Thessz 5,21-22: az itt szereplő *eidosz* = „fajta, minőség” szó jól igazolható jelentésváltozata a „pénz[érem]fajta”, így Pál itt valószínűleg a szőben forgó jézusi *agraphont* használta fel!).

Milyen alkalommal mondhatta Jézus ezt az igét? Nyomatékosan előre megmondta: hamis próféták jönnek majd az ő nevében, nagy jeleket mutatnak, csodás dolgokat tesznek, a tömeg ünnepelni fogja őket, és csak kevesen látnak majd át rajtuk (vö. Mk 13,6.21-22). Ha a kísértésnek ez az órája eljön, akkor lép érvénybe: Legyetek szellemileg józanok! Ne hagyjátok, hogy megtévesszenek titeket! Utasítsatok el mindent, ami nem az én szellememből ered! Tanuljátok el a pénzváltóktól az éles tekintetet, amely rögtön felismeri a hamisat! Legyetek ügyes pénzváltók!

Utóhang

Észak-Indiában, nem messze Delhitől fekszik egy romváros, Fatehpur Szíkrí. A város főkapujának boltívén arab betűkkel, arab nyelven ez a felirat olvasható:

„Jézus, akivel béke legyen, ezt mondta: *Ez a világ egy híd. Menj át, de lakást ne építs magadnak rajta!*”

E mondás jézusi eredetisége nem igazolható, de megragadó példája a muszlim Jézus-tiszteletnek, s ugyanakkor igen mély értelmű: „Ez a világ egy híd”, híd az időből az örökkévalóságba. Nem a végső valóság. Csak átmenet. Ne felejtse el ezt! Járd utadat a hídon, de ne építsd lakásodat a hídra!

Hasonló szellemben szól egy német házi mondás: „Oly szilárdan építkezünk itt, jöllehet csak futó vendégek vagyunk – de ahol örökké kell majd lennünk, oda oly keveset építünk be.”

Talán nem egyik legmélyebb nyomorúsága-e keresztény életünknek, hogy újból és újból elfelejtjük, hogy ez a világ csak egy híd? Hogy úgy teszünk, mintha gondjaink, sikereink és szenvedéseink alkotnák az egyetlen valóságot? Hogy oly kevéssé számolunk Isten valóságával? „Jézus, akivel béke legyen, azt mondta: *Ez a világ egy híd. Menj át, de lakást ne építs magadnak rajta!*”